

ЕХО ОТ СТУДЕНТСКИТЕ ГОДИНИ

Решителната и фатална промяна у нас стана през времето на моето студентство. Когато моят випуск постъпи в Политехниката през 1947 година, ние бяхме жители на един свят. Когато завършихме образованието си през 1952 година, ние вече бяхме жители на друг свят. Символично или не, през този период от „господа“ ние станяхме „другари“. Кандидатстудентските изпити, през които преминахме, все още отразяваха в голяма степен „буржоазното“ чувство за обективност и справедливост, защото в университетите наистина влизаха най-добре подготвените. Само пет години по-късно вече нямаше и помен от обективна конкурсна система. Настъпи царството на „моя човек“, на връзкаджийството, което и до ден днешен си остава главен метод за подбор на хората и главно качество за постигане на всякакъв личен напредък. Тъкмо в тия пет години беше разрушена вековната стена на народните нравствени скрупули и беше захвърлено завинаги понятието „критерии“.

Но още в самото начало сред нас, новите студенти, се появиха невзрачни лица на млади хора, които не само че не бяха държали никакъв конкурс, но някои от тях дори нямаха завършено средно образование. Те бяха вкарани в университета по силата на някакви тайни и невероятни привилегии. И макар че бяха доста далече от науката, която трябваше да изучават, лицата на тези странни колеги започнаха да придоби-

ват особена важност. Не рядко под връхните им дрехи можеше да се види очертанието на пистолет. Първото чувство, с което те се отнесоха към нас, другите студенти, беше това на необяснима ненавист и постоянно подозрение. Особено силна бе тяхната омраза към всеки по-блестящ студент или пък по-оформена личност. Те отсъстваха много често от лекции и се събираха на дълги тайни заседания, които често траеха до късно през нощта. Ние виждахме как те ни следяха, как подслушваха разговорите ни и как лицата им ставаха все по-заплашителни. Те бяха организаторите на всякаква обществена проява и издевателстваха над нас, като ни възлагаха задачи, които нямаха нищо общо с учебния процес. Влачеха ни по митинги, събрания и трудови бригади и изискваха от нас да скандираме техните лозунги. Те бяха тези, които организираха студентските кръжоци за изучаване на партийни пропагандни материали. Учебната подготовка на повечето от тях беше равна на нула, но те взимаха изпитите си по мистериозен начин. Няколко години по-късно, когато сам преподавах на един студентски курс, механиката на това изпитване ми стана ясна. Просто един от заместник-министрите на леката промишленост ми се обади и ми заповяда да пиша тройка на една безнадеждна студентка, която била „наше дете“.

„Наши“ и „врагове“ – това бяха двете най-важни понятия, които заеха централно място в живота ни през тези години. Започна безмилостно деление на хората, което надвишаваше жестокостта на расистките деления, защото обричаше хора на страдания не за периода на една война, а за цял живот. Както ни бе обяснено, това следваше от Сталиновата формулировка за интензифицирането на класовата борба в преходния период. В страна като България, където никога не е имало изразени класи, нито класови борби, нито пък крещящо социално неравенство, Сталиновата теория доведе до изкуствено раздухване на класов конфликт, който ще си

остане един от абсурдите на времето. „Всеки българин ще намери на тавана цървулите на дядо си“ е популярната фраза, която най-точно отразяваше безкласовия характер на нашата страна от онова време. Отначало това дивашко деление на хората се извършваше с онази категоричност, с която се маркира добитъкът за клане. Но ако при добитъка се прилага известен критерий, то при маркирането на хората произволът бе невероятен. Огромен брой невинни хора, дамгосани като врагове, трябваше да платят скъпо и прескъпо. Но ако тогава смятах, че ставаше въпрос за отделни грешки, години по-късно ми стана ясно, че всъщност справедливостта или несправедливостта нямаше никакво значение. Важното беше да се проведе процес на деление, който да всее пълен страх и объркване във всяко живо същество. Толкова повече, че понятието наш се оказа силно относително. И за да може човек да остане наш, трябваше да дава доказателства за това всеки ден. Наши и врагове беше повод за подлагане на жестоко изтезание на цял народ, за разбиване и унищожаване на естествени човешки връзки, за насъскване на всеки срещу всеки. Години по-късно щях да видя документално как съветската държавна сигурност и българската ѝ агентура бяха организирали и поставили на българска сцена тази адска пиеса, написана лично от Йосиф Висарионович Сталин, в която трябваше да играе цял народ.

И когато през 1948–49 година се развихри безогледната вълна на студентските чистки, когато пред вратите на университетите чакаха камионетките на Държавна сигурност, за да приберат току-що изключени студенти, на всички ни стана ясно каква наука бяха изучавали през цялото време нашите мрачни колеги. Внезапно и абсурдно се оказа, че най-способните, най-талантливите, най-изявените студенти трябваше да напуснат науките, за които бяха призвани. Никога няма да забравя голямото събрание в аулата, когато се четяха списъците на изключените от студентските органи-

зации, което значеше автоматично изключване и от Политехниката. Няма да забравя варварската тишина, сред която жертви и оцелели гласуваха с убийствено единодушие „за“. Сега си мисля, че всички ние бяхме толкова уплашени от арестите, побоищата и жестокостите, които заливаха същевременно цялата страна, че никой не смееше да се обади. И все пак тогава моят колега Павел, който беше един от блестящите математици на курса, с политически „стабилно“ минало, не можа да понесе картината на всеобщото унижение. Той се надигна и сред каменна тишина твърдо каза: „Това, което правите, е позорно. Изключват най-добрите студенти. За какво е всичко това. Трябва да ви кажа, че ме е срам да бъда повече студент.“ Едва изрекъл последните думи, и някой го предложи да бъде включен в списъка. Всички безмълвно гласуваха. Тази невъздържаност на Павел му струваше три години черна трудовашка работа. Не съм сигурен дали, ако имаше повече като него, нещата щяха да се развият по-иначе. Постъпката на Павел беше рицарска, красива, но една от най-характерните черти на комунистите е тяхната пълна нечувствителност към нравствена красота, към всяка проява на рицарство. Благородният жест, красивата постъпка на противника не възбуждат у тях никакви вълнения. На жеста на рицаря, който хвърля ръкавицата си към своя противник, се отвръща със сопа по главата или камък в тила.

През тази зима – 1948–1949 година, ние, останалите в орделите курсове, бяхме вече „другари“. Нашето другарство се изразяваше в мълчаливо подчинение, страх, сервилност, участие във всевъзможни масови прояви като: агитки, трудови дни и кръжоци по изучаване биографията на другаря Сталин или пък тази на Георги Димитров. Ние трябваше да произнасяме фрази, в които никой не вярваше, нелепости от рода на „най-гениалният вожд, баща и учител на цялото прогресивно човечество“. Нашата интелектуална индивидуалност бе деградирана до тази на дресирани блеещи овце,

но ни бе оставено мъчителното съзнание за положението, в което бяхме. Ние виждахме, че и нашите професори, между които учени с международна известност, хора с голям авторитет, се бяха свили в академичните си черупки и като че страдаха от още по-голям страх. Повечето от тях се преструваха, че са се отдали само на специалните си науки, и не се интересуваха от действителността. Други съобразително и бързо приеха новата политическа религия, което стабилизира позициите им. Курсовите и факултетните ръководства на младежката организация имаха по-голяма власт от администрацията. Списъците, които тези ръководства бяха изготвили за изключване на студенти, не бяха тяхно дело. Бяха им донесени от Държавна сигурност и партийните комитети. Беше нещо обикновено да се викат отделни студенти в курсовото ръководство и да се разпитват, за да се изтръгне от тях информация за колеги или преподаватели. Някак естествено се създаде атмосфера на непрекъснато следене, при което и най-дребната неразумност можеше да има решителни последици. Постепенно чувството ни за самозащита се разви до такава степен, че всички малко или много придобихме мрачни лица и през втората половина на следването ни беше вече трудно да ни различат от истинските „другари“. Имаше някаква трагикомична надпревара всеки да се покаже по-католик от папата, за да заличи всякакво съмнение спрямо себе си и семейството си. Беше време, когато всеки упорито диреше по родословното си дърво какви да е факти за антибуржоазна, антимонархическа, антифашистка и прочие проява на някакъв роднина. Беше времето, когато огромен брой хора просто измисляха и фабрикуваха „прогресивни“ биографии. Ако си направите труда днес да прочетете безбройните мемоарни книги, които се издават у нас, вие ще се изумите от милионите подвизи, извършени срещу властта по времето на Третото царство. Фабрикуването на героична комунистическа биография стана всеобщо явление, толкова